

Thuisloosheid, een markante situatie van onwelzijn*

Wim Depreeuw**

Probleemstelling

Het kan merkwaardig genoemd worden dat in een tijd waarin veel over welzijn gesproken wordt, de aandacht voor de thuisloosheid en de thuislozen zo gering is. Dit is des te opvallender wanneer we voor ogen houden dat tot voor enkele decennia het bestaan van landlopers, vagebonden, zwervers en daklozen als de voorname sociale kwaal van elke West-Europese samenleving werd beschouwd. Het feit dat deze probleemgroep uit de belangstellingssfeer is verdwenen heeft ongetwijfeld te maken met de kwantitatieve daling van hun aantal. Dit was echter geen gevolg van een succesvolle aanpak van dit probleem, integendeel, gedurende alle tijden hebben een opeenvolging van repressie, tolerantie en het gebruik van asielen hoegenaamd geen effect gehad. Bovendien valt deze gedragswijze nog altijd onder het strafrecht terwijl de waardering van de woonst niet gedaald, maar aanzienlijk is gestegen.

De oorzaak van het ogenschijnlijk verdwijnen van deze groep moet dus elders gezocht worden. Een bruikbare hypothese vinden we terug in het werk van Vexliard. Hij stelt dat elke samenleving zich structureert op basis van enkele ordeprincipes zoals daar zijn: de slavernij, de feodaliteit, de middeleeuwse orde en het salariaat. Dit ordenen sluit echter in dat slechts bepaalde lagen van de bevolking binnen deze structuur een onderdak vinden. Andere groepen worden er niet in opgenomen, ze verzeilen in de rand van die samenleving. Periodieke gebeurtenissen zoals hongersnood, oorlog en crisis zullen er toe leiden dat ongewoon hoge aantallen mensen geen plaats vinden in het geordende deel en het zwervende – bedelende – hongerlijdende en stelende deel van de samenleving zullen vervoegen.

Met de opkomst en de uitbouw van de verzorgingsstaat worden progressief meer risico's gedekt en biedt de hulpverlening alternatieve loopbanen die mensen ervoor behoedt in de thuislozenzorg te belanden. Alhoewel verminderd in aantal, blijft er een contingent gasten zich in de thuislozenzorg aanbieden. De vraag kan dan ook gesteld worden of het hier om een historisch-uitstervend verschijnsel uit vroegere tijden gaat of dat men te maken heeft met een nieuwe probleemgroep die langs andere kanalen in deze zorg belandt. De studie van deze groepen enerzijds en het thuisloos worden anderzijds zou dan een licht kunnen werpen op hedendaagse situaties van onwelzijn en processen die zich in onze samenleving voordoen.

Onderzoek

In acht genomen dat de thuislozenzorg slechts een bepaalde groep onder de thuislozen opvangt en ons niets leert over het 'dark number' onder hen nl. deze die zich

* Deze studie werd als project van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek uitgevoerd.

** Bestuurssecretaris aan het Penitentiair Oriëntatiecentrum te Brussel.

in dezelfde objectieve situatie bevinden doch om één of andere reden niet in de zorg belanden, beperken we ons onderzoek tot opgenomen thuislozen.

Een bepaald centrum in Antwerpen beantwoordde het best aan onze keuze-kriteria; het opvangcentrum 'Werk der daklozen' voert een a-selekte opnamepolitiek tzt. al diegenen tussen 18 en 65 jaar die solliciteren worden opgenomen en bovendien hebben er jaarlijks tussen de 500 en 800 opnames plaats wat een voldoende ruime onderzoekspopulatie bood. In een eerste aanzet werden alle dossiers van opgenomen gasten (N = 560) van het jaar 1975 bestudeerd. Uit de identificatiegegevens, verblijfs- en evaluatiegegevens wordt een profiel van de opgenomen groep thuislozen opgebouwd. In een verdere analyse, gebaseerd op interviewing van gasten (N = 28) werd vooral aandacht besteed aan het procesmatig verloop van het thuisloos worden.

Resultaten

Homogeen profiel van de opgenomen groep

Wanneer we de globale samenleving als referentie nemen met alle mogelijke variaties die erin voorkomen dan blijkt bij categoriale studies telkens weer dat verschillende groepskenmerken dominant en homogeen zijn. Thuislozen worden gerecru-teerd binnen specifiek aflijnbare groepen. Zo zijn het hoofdzakelijk *mannen*. Deze vaststelling wordt bevestigd door andere studies. Om dit te verklaren kan men alleen beroep doen op hypothesen; zo zou men kunnen veronderstellen dat vrouwen zich makkelijker zelfstandig handhaven en zo dit moeilijkheden meebrengt over meer alternatieven beschikken om een opname in de thuislozenzorg te vermijden. Met de gegevens over *leeftijd* bakent de groep zich verder af. De gemiddelde leeftijd van de opgenomen groep bedroeg 36 jaar: 80 % situeert zich tussen 20 en 50 jaar waarvan bijna de helft tussen 21 en 30 jaar. We stellen dus vast dat het een populatie betreft binnen de actieve leeftijdsgroep met een concentratie naar de vroege adolescentie. Vergeleken met Nederlandse gegevens blijkt er zich echter tussen 1966-1974 een aanzienlijke verjonging voorgedaan te hebben, vooral de leeftijdsgroepen beneden 20 en tussen 20 en 29 jaar nemen beduidend toe ten koste van de oudere leeftijdsgroepen.

Vanuit het oogpunt van de *nationaliteit* kan worden opgemerkt dat het aandeel van de vreemdelingen in de opgenomen groep driemaal hoger is dan hun aandeel in de Belgische bevolking en zeven maal het aandeel binnen de nederlandstalige Belgische bevolkingsgroep. Voor de opgenomen groep Belgen blijkt dat 64 % niet uit de antwerpse regio afkomstig is, plaats waar ze om een opname verzoeken. In beide gevallen verwijst dit naar een niet-geografische gebondenheid die we verder onderzoeken.

Een aanduiding voor de afwezigheid van een *relationeel milieu* komt naar voor uit de gegevens met betrekking tot de burgerlijke stand. Hieruit blijkt dat het overwegend om relationeel alleenstaanden gaat. Slechts 7 % is gehuwd. De overigen zijn ongehuwd 63 %, gescheiden 27 % en weduwnaars 1.4 %. Tegen de achtergrond van de leeftijdsgroepen en de nationale distributie van gehuwden nemen de thuislozen dus een zeer specifieke plaats in.

Een verdere specificatie komt naar voor uit het *arbeidsverleden* en de arbeidskwa-

lificaties. De ongeschoolden (57%), geschoolden (4.4%) en bedienden (0.6%) omvatten 62 % van de groep. De overigen zijn een verzameling van pensioengerechtigden, invaliden en 14.5 % is zonder beroep. Slechts 20 % heeft een arbeidsverleden waarin zeer regelmatig gewerkt werd, voor de overigen is het arbeidsverleden zeer onregelmatig of onvolledig.

Uit het verloop van de *opname en het verblijf* in het onthaalcentrum kunnen eveneens enkele kenmerkende grondlijnen naar voren worden gehaald. Zo blijkt dat van alle opgenomen thuislozen in 1975 slechts de helft aan een eerste opname toe is, de overigen werden in het verleden minimaal reeds één keer opgenomen. Het wederopnamepatroon spreidt zich bovendien over een lange periode uit (max. 11 jaar). De meeste opnames hebben plaats op vraag van de betrokkene zelf (73 %) maar de verblijfsduur is voor 23 % minder dan drie dagen, voor 63 % minder dan drie weken en binnen twee maanden is 84 % van de opgenomen gasten verdwenen. Uit de ontslaggegevens komt naar voor dat 33 % vertrekt na voorafgaande verwittiging en 42 % door stilzwijgend te verdwijnen. Slechts 33 % laat geen schulden na en heeft het verblijfsgeld betaald.

Wanneer we de hogergenoemde gegevens samen brengen dan kan men samenvattend stellen dat vanuit verschillende kenmerken beschouwd, thuislozen een vrij homogeen profiel vertonen wanneer men ze tegen de achtergrond van de Belgische bevolking projecteert. Deze homogene samenstelling kan echter sterk heterogene elementen verbergen die we nu verder onderzoeken.

Heterogene samenstelling van de opgenomen groep

In de opnameverslagen vonden we aanduidingen terug die verwezen naar de aard van de problemen die zich in de voorgeschiedenis van de opgenomen gast hadden voorgedaan. Wanneer we de totale groep aan de hand van de criteria analyseren blijken de homogene thuislozen in zes meer specifieke groepen uiteen te vallen.

Landlopers noemen we diegenen die een uitgesproken zwervend bestaan leiden of ooit in een rijksweldadigheidskolonie hebben verbleven (36.8 %). Ze omvatten vooral ouderen (74 % boven 30 jaar), ongehuwden en ze hebben in talloze instellingen van allerlei aard verbleven. Het aantal wederopnames in de thuislozenzorg is zeer hoog en de duurtijd waarover deze zich uitstrekken aanzienlijk. Ze betalen hun verblijf en laten relatief weinig schulden na. Hypothetisch kan vooropgezet worden, dat zoals in meer specifieke onderzoeken naar voor komt, deze groep pendelt tussen rijksweldadigheidskolonies en onthaalhuizen waar bij toename van de leeftijd en het aantal opnames, de tijd die men in vrijheid doorbrengt steeds korter wordt.

Delinkwenten zijn diegenen die ooit veroordeeld zijn geweest en/of in de gevangenis hebben verbleven. Hun opname volgt, al of niet onmiddellijk, op de laatste opsluiting (27.3 %). Dit aandeel ligt vergeleken bij andere studies over thuisloosheid zeer laag. Mogelijks houdt dit verband met het feit dat we niet over straflijsten beschikten. We analyseren dit gegeven later verder. De leeftijdsgroep van delinkwenten ligt vooral tussen 20 en 40 jaar (70 %), ze zijn voor 60 % ongehuwd en ze verbleven voor 80 % in de gevangenis. Ze hebben regelmatig gewerkt tot een bepaald ogenblik. Hun verblijf in de onthaalzorg is kort en ze hebben een wederopnamepatroon dat tendeert naar gemiddeld lange periodes. Ze laten de hoogste schulden na en blijven voor de helft onaangekondigd weg.

Alcoholisten omvat de groep waarvan blijkt dat het alcoholgebruik, chronisch of periodiek, van die aard is dat het een normale funktionering bemoeilijkt. Het betrof 43 % van de populatie. 61 % situeert zich tussen 30 en 50 jaar, ze zijn meer dan andere groepen gehuwd geweest (50 %). Ze tenderen ernaar hun leven te verdelen over verblijven in rijksweldadigheidskolonies, gevangenissen en onthaal-tehuizen. Hun arbeidspatroon benadert dat der landlopers. Voor 53 % spreidt hun wederopnamepatroon zich uit over periodes langer dan 3 jaar. Ze blijven voor 50 % onaangekondigd weg, worden meest uitgewezen en laten hoge schulden na.

Een aparte groep kon geduid worden onder de hoofding *partnerproblemen*. Het verliezen van relationele partners staat hier voorop, dit konden ouders zijn of homo- en heteroseksuele partners. De oorzaak van dit verlies was overlijden, konflikt, of echtscheiding (26.4 %). Voor 86 % zijn ze gehuwd geweest. Ze vertonen een minder duidelijk beeld wat vroegere werkpatronen en institutionele verblijven betreft. Voor 50 % situeren ze zich tussen 30 en 50 jaar. Hun thuisloosheidsverleden toont voor 80 % minder dan vier opnames en een eerder beperkte spreiding ervan in de tijd. Ze neigen naar lange verblijven en laten hoge schulden na.

Onder *jongeren* vatten we deze groep die vroegtijdig het ouderlijk milieu verlaat of ontslagen werd uit een instelling van jeugdzorg (20 %). Voor 16 % zijn ze jonger dan 20 jaar en 73.2 % is jonger dan 30 jaar. Voor 87 % zijn ze ongehuwd en ze hebben hoofdzakelijk (nog) niet gewerkt. Hun thuisloosheid is van jongere datum, 87 % heeft minder dan 4 opnames en dit voor 74 % in minder dan drie jaar. Ze verblijven eerder kort, vertrekken meer in overeenkomst en laten minder schulden na.

De groep *vreemdelingen* verwijst naar die gasten die de Belgische nationaliteit niet hadden (17 %). Ze zijn voor 50 % jonger dan 30 jaar en voor 80 % ongehuwd. Ze gebruiken het opvangcentrum voor 82 % slechts één keer. Hun levenspatroon is dus niet gekenmerkt door thuisloosheid. Ze verblijven slechts een korte tijd en verdwijnen voor het grootste deel zonder te betalen.

Het thuisloos worden kent een cumulatief en procesmatig verloop

Een procesmatig verloop

We vinden in de literatuur verschillende verwijzingen naar het procesmatig karakter van het thuisloos worden. Zo onderscheidt Vexliard vier fasen: de agressieve, regressieve, de breuk en de aanpassing. Het eindstadium wordt dan gekenmerkt door een leven zonder conflicten en zonder bindingen. Ook Anderson onderstreept het degradatiegebeuren dat leidt naar een afhankelijk en armoedig bestaan.

In dit onderzoek werd nagegaan of we steunpunten konden vinden voor het geleidelijk verloop van dit gebeuren. Daar onze informatie gebaseerd is op dossiers kunnen we slechts op basis van sekundaire gegevens hoogstens besluiten tot indicaties in die richting. Op drie domeinen werd dit proces nagegaan nl. wonen, arbeid en relaties. Voor elk ervan werden de vier laatste, gekende toestanden genoteerd en nagegaan welke verschuivingen er zich voordeden.

Voor de ganse populatie werd vastgesteld dat naarmate het ogenblik van de opname nadert het aantal meer gunstige *huisvestingen* daalt. Het wonen in het ouderlijk huis, in huizen en appartementen komt progressief minder voor en wordt

vervangen door kamers, het zwerven en ook de groep zonder woning neemt aanzienlijk toe. Deze ontwikkeling komt eveneens voor bij al de subgroepen, met dit bijkomend kenmerk, dat hoe gunstiger de woonvorm is in de verst verwijderde periode hoe duidelijker de dalende trend.

Voor het *relationeel wonen* d.i. de relationele kwaliteit van het wonen, werd het volgende vastgesteld. Het wonen bij de ouders, in echtelijk verband en andere samenwoningsvormen neemt af. Het zwerven, alleenwonen, en het inwonen op het werk (zee-leger-kermis) neemt toe. Het verblijf in instellingen is in elk van de onderscheiden periodes zeer hoog (30%). Ook in de relationele woonplaatsen van de onderscheiden groepen is deze evolutie merkbaar. Alle relationele woonplaatsen nemen af, alle neutrale woonplaatsen nemen toe evenals de diverse vormen van alleenstaan.

Gemeten in dezelfde vier periodes voor de opname vertoont ook de *arbeidskwalificatie* verschuivingen. Voor de ganse groep is er een daling merkbaar van meer comfortabele arbeidsplaatsen naar minder comfortabele. De vormen van inactiviteit nemen toe o.a. pensioen en invaliditeit, het aandeel van de ongeschoolde arbeid blijft constant, de geschoolde arbeid, de arbeid als bediende en als zelfstandige daalt zeer sterk. In de subgroepanalyse toont zich een gelijkaardig beeld. Alle gunstige arbeidsposities nemen af en de minder gunstige nemen toe. De onderscheiden groepen vertonen een verschillende teruggang: in de mate dat de arbeidsplaats meer gunstig was in de eerste periode is ze aanzienlijk minder gunstig in de eindfase. Hieruit kan wel worden onthouden dat gemeten aan onze indicaties er zich een progressief verloop voordoet van meer naar minder gunstige situaties en dit op verschillende domeinen tegelijk.

Het cumulatief karakter van het thuisloos zijn

Hoewel we onze totale populatie indeelden op basis van zes onderscheiden problemen is deze duiding niet zuiver. Hoger werd reeds verwezen naar de grote waarschijnlijkheid dat men na zijn eerste opname opnieuw in de thuislozenzorg belandt. Ook in de voorgeschiedenis blijkt dat men zelden vanuit één probleem en onmiddellijk in de onthaalzorg terecht komt. Uit de analyse van de institutionele verblijven van de verschillende subgroepen bleek dat het aantal gasten dat in anderssoortige instellingen heeft verbleven zeer hoog is en gemengd voorkomt. Dit houdt in dat elke situatietypering niet uitsluit dat men ook anderssoortige *problemen* heeft gekend. Wanneer we de totaalpopulatie beschouwen vanuit dit oogpunt dan toont zich het volgende beeld.

Ongekend	53	9.5	} 53.5
1 probleem	207	36.9	
2 problemen	173	57.6	
3 problemen	101	33.6	
4 problemen	26	8.6	
Totaal	N 560	100%	

Thuisloos worden blijkt een verloop te kennen waarin het toenemen van problemen een belangrijke rol speelt. Dit wordt nog scherper belicht wanneer we de *acute noodsituaties* van naderbij beschouwen. Hieronder verstaan wij de situatie op het

ogenblik waarop de gast zich in de onthaalzorg aanbiedt. Uit de analyse van de opnameverslagen bleek de noodsituatie uit acht mogelijke componenten te bestaan die in verschillende mate een rol speelden. Voor 12% was dit het wegvallen van een relatie, voor 11% een breuk met een vrouw, 37% was zonder middelen van bestaan en 61.4% zonder voedsel en onderdak, 32.3% bood zich aan na een periode van intens drankmisbruik, 36% was in het onmiddellijke verleden uit een instelling ontslagen, 76% was werkloos en 19.3% waren moeilijkheden die vreemdelingen ondervinden. Wanneer men dan gewoonlijk de thuislozen definieert als deze groep die zonder werk, woonst en middelen van bestaan is, dan raakt men ongetwijfeld de hoogst gekwoteerde probleemfacetten, maar hier dient dan aan toegevoegd dat slechts 16.5% van de groep één probleem heeft en 83.5% meerdere zoals blijkt uit de tabel.

Ongekend	11	2	
Enkelvoudig	62	16.5	
kumulatie 2	199	40.8	} 83.5%
3	147	30.1	
4	93	19.1	
5	35	7.1	
6	11	2.3	
7	1	1.4	
N	560	100	

Wanneer we thuisloosheid vanuit een dynamisch perspectief bekijken dan blijkt een begrip uit de sociale pathologie hier van toepassing, namelijk het ‘clusterende karakter’ van menselijke problemen. Dit betekent dat men slechts zelden te maken heeft met goed afgegrensde en geïsoleerde problemen. Sociale problemen komen niet los van elkaar voor, doorheen de tijd stapelen ze zich op en leiden naar een meervoudig bepaalde, totale noodsituatie.

Analyse van loopbanen van thuislozen

Hoewel we in de literatuur weinig onderzoek naar loopbanen terugvinden wordt het belang van dergelijk onderzoek wel benadrukt. De loopbaananalyse is een begrip dat ontleend is aan de beroepssociologie, doch ruimer gesteld steunt het op het verloop van het normale menselijke leven. Elke mens doorloopt in zijn leven verschillende fasen waarin telkens een aanpassing vereist wordt – wanneer fasen of settingen zich wijzigen. Op het domein van de criminologie zou het dilemma – is het de studie van de dader of van de daad – kunnen overstegen worden door zich toe te leggen op de studie van levenslopen in plaats van op geïsoleerde criminele carrières. Volgens Becker steunt deze verenging op de vooronderstelling dat alle factoren die leiden naar afwijkend gedrag zich simultaan voordoen. In zijn theoretisch werk pleit hij voor een onderverdeling van loopbanen in sekvensen waaruit het overstappen van de ene positie naar de andere meer verklaringsmogelijkheden biedt.

Het opzetten van een loopbaananalyse veronderstelt echter een intensief contact tussen onderzoeker en onderzochte. Daarom werd geopteerd voor een participerende levenswijze in het onthaalcentrum om langs informele contacten het onderzoek mogelijk te maken. Het thuislozenonderzoek vermeldt immers talrijke

mislukkingen door het gebrek aan medewerking van de gasten terwijl andere uitgevoerd werden door onderzoekers die intensief participeerden of van hun beroepspositie gebruik konden maken. We hebben kunnen vaststellen dat de bereikbaarheid van de groep inderdaad niet zo eenvoudig lag. Vele gasten maakten alleen gebruik van het onderdak, namen deel aan de maaltijden doch waren voor de overblijvende tijd nauwelijks in het centrum aanwezig. Op onze vraag om vrijwillig aan het onderzoek deel te nemen kregen we een aantal *weigeringen*. Deze werden gemotiveerd op basis van het feit dat men niet meer over het verleden wenste te praten. Een andere houding was de *vluchtreactie*, men maakte er zich lachend vanaf of beloofde ooit later een afspraak te maken, deze 'later' is echter nooit gekomen. 29 personen verleenden hun *medewerking*. De informatie die alzo kon geregistreerd worden, werd met de gegevens van de huisleiding vergeleken om de eventuele onwaarschijnlijkheden en verzinsels op te sporen. Dit kwam in één geval voor. Het onderzoek had de leeftijd van de onderzochte als kader. Er werden acht domeinen onderscheiden nl. wonen, juridisch, arbeid, gezondheid, inkomen, sociale kontakten, alcoholgebruik en het optreden van de hulpverlening. Voor elk domein werden de basisgegevens, en de ontwikkeling doorheen de tijd opgenomen.

Analyse van domeinen

Wonen – zwerven en instellingsverblijf

Er werd gepeild naar de mobiliteit van de groep aan de hand van vier indicatoren. Verandering van *land, provincie, gemeente en woonsetting*. Hoewel we niet over vergelijkende cijfers van de doorsnee bevolking beschikken menen we toch dat de mobiliteit hoog kan genoemd worden. Ze doet zich voor op de vier gebruikte indicatoren en neemt toe tot de leeftijd van 30 jaar met een hoogtepunt onmiddellijk vóór de opname in de onthaalzorg. Hypothetisch zouden we dan ook willen stellen dat de geografische mobiliteit een rol speelt in het gedrag van thuislozen.

Traditioneel werd het belang van *het zwerven voor de vagebond-zwerfer* benadrukt. Uit onze gegevens blijkt dat op 28 personen er 15 effectief gezworven hebben maar dan in een zeer bepaalde betekenis. Voor 12 personen dient de ruimere kontekst in rekening te worden genomen. Voor zes onder hen lag een konflikt met medebewoners aan de basis, men gaat weg of wordt weggestuurd en leeft gedurende een korte periode zijn geld op, totdat men door de politie wordt opgepikt. Voor twee volgde een zwerfperiode op de vrijlating uit de gevangenis of de rijksweldadigheidskolonie, men viert zijn vrijheid om nadien zonder geld in de onthaalzorg te belanden. Voor vijf speelde het zwerversbestaan zich af gedurende een periode van intens drankmisbruik en voor één gedurende een periode van druggebruik. Slechts drie zwierven op een meer traditionele wijze. Eén zwierf als hippie gedurende 2 à 3 maanden doorheen Nederland, één gedurende zes maanden doorheen Zuid-Europa en een 53-jarige man had gedurende 15 jaar doorheengans Europa gezworven. Als motivatie hiervoor gaf hij zwerfdrang op, de twee overigen wensten alles te zien en mee te maken.

Een niet onbelangrijke vaststelling is dat 42% van de onderzochte groep in *jeugdtehuizen* heeft verbleven en dit voor de helft reeds vóór hun tiende levensjaar.

Verder bleek dat 71.4 % een periode had doorgebracht in een anderssoortige instelling: landloperskolonies, gevangenissen, hospitalen en psychiatrische inrichtingen. Wanneer men ooit *hulp gevraagd heeft* in verband met het wonen dan bleek dit voor het overgrote deel gericht te zijn aan officiële instellingen o.a. O.C.M.W.*, juridische instellingen en maatschappijen voor huisvesting. Op vraag naar de toekomstige behoeften drukt 25 % zijn onvermogen uit om zich ooit zelfstandig te vestigen en hierin valt op dat er geen samenhang met de leeftijd te bespeuren valt. Zowel jongeren als ouderen achten het alleenwonen voor henzelf niet aangewezen.

Juridische moeilijkheden

20 personen kumuleerden gemiddeld 3.6 veroordelingen per man. De veroordelende instantie bleek voor 10 onder hen de politierechtbank te zijn, voor 12 de correctionele, voor 4 de commissie sociaal verweer en voor 2 het krijgsgerecht. 11 zaten straffen uit tussen 8 dagen en 6 maanden, 5 tussen 6 maanden en een jaar en 5 waren meer dan 1 jaar opgesloten. De aard van de delicten betreft vooral diefstal (10), landloperij (8), dronkenschap, slagen en vechtpartijen (5) en seksuele delicten (4). Een grotere variatie werd nog bereikt door 1 à 2 personen.

Hoewel 19 onder hen zich onmiddellijk na de opsluiting voor de onthaalzorg aanmelden, leggen slechts 11 een oorzakelijk verband tussen *de opsluiting en hun thuisloosheid*. Op de vraag of men tijdens zijn opsluiting hulp aangeboden kreeg of gevraagd had voor na de invrijheidstelling, antwoordden 11 positief en 9 negatief. Deze *hulp* bestond in het geven van adressen en werd verleend door betrokkenen bij de strafrechtsbedeling: 5 advocaten, 3 directeurs en aalmoezeniers, 1 procureur en 1 maatschappelijk werker van de gevangenis en van een onthaaltehuis.

Arbeidsdomein

Een belangrijke indicatie voor de interpretatie van een arbeidsloopbaan is de graad van scholing waarover men beschikt. We stellen vast dat de *schoolopleiding* laag is en overwegend onvolledig en vroegtijdig onderbroken. Het overgroot gedeelte verlaat de school wanneer de leerplicht volbracht is. De gemiddelde leeftijd waarop men de arbeidsmarkt betreedt, is 15.2 jaar. De gemiddelde leeftijd van gans de groep is 36 jaar en de gemiddelde duur van de arbeidsloopbaan is 14 jaar. Verschillende factoren spelen echter een rol. Gedurende de legerdienst is men niet op de arbeidsmarkt en het blijkt dat dit voor 72% van onze populatie het geval is geweest. Onder de 8 personen die geen legerdienst deden, waren er 5 vrijgesteld en 3 afgekeurd. Voor diegenen die hun legerdienst wel volbrachten, had deze voor 16 een normaal verloop, 5 liepen veroordelingen en straffen op.

Hiervoor werd reeds gewezen op de rol die het verblijf in instellingen speelt en wanneer we dan beide factoren, instellingsverblijf en legerdienst, van de arbeidsloopbaan aftrekken, komen we tot volgende resultaten. Acht personen hebben een loopbaan die volledig instabiel is of die te kort is om ermee rekening te houden. Voor de overige 20 personen ligt het gemiddelde aantal jobs op 4.6 per man en de gemiddelde duur per job bedraagt 2 jaar. Wel dient hier te worden gewezen op enkele extremen: sommigen werkten onafgebroken gedurende 28-19-17 jaar, ter-

* Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn.

wijl de langste job voor enkele anderen slechts 8 maanden bedroeg. Eveneens kan men de vraag stellen of wel alle jobs gerapporteerd zijn, in deze zin, dat de onder-vraagde slechts die arbeidsplaatsen meedeelde die min of meer stabiel waren.

Daar de job-wisseling toch aanzienlijk was, werd de vraag gesteld op welke wijze men werk zocht. Het bleek dat 5 altijd zelf werk zochten, 12 maakten gebruik van diensten voor arbeidsvoorziening en 3 deden reeds vroeger beroep op het onthaal-centrum voor werkverschaffing.

Slechts 5 van de 28 personen zouden hun vroeger beroep hernemen, wanneer ze hiertoe de kans kregen, de overigen wensen iets anders aan te nemen, waaronder er 3 alles wat nog te krijgen was.

Gezondheid en gezondheidszorg

Hier werd gebruik gemaakt van 2 indicaties: de opnames in het hospitaal en de ziektes die men had doorgemaakt. Het bleek dat 25 van de 28 personen een ge-ruime tijd in een *hospitaal* hadden verbleven, waarvan 10 in de periode onmiddel-lijk vóór de opname in de onthaaltehuiszorg. Een groep van 23 personen formu-leerde ziektes, beroepsziektes en klachten en er werd vastgesteld dat 9 op het ogenblik van het onderzoek medikamenten gebruikten. Zes onder hen waren in-valide en voor 5 onder hen was een aanvraag in die zin lopende.

Er valt dus wel rekening te houden met de fysische gezondheidstoestand van de opgenomen gasten. Wanneer we de hoge hospitalisatiegraad bekijken stelt zich de vraag of men altijd *die zorg* vond die men dacht nodig te hebben. Dit bleek in het verleden wel het geval te zijn geweest daar men aangesloten was bij de ziekteverze-kering. Het actuele beeld was echter totaal anders: slechts voor 10 was de ziekte-verzekering in orde, voor 15 duidelijk niet en voor de overigen was de regularisatie lopend. In de periode onmiddellijk vóór het verblijf in het onthaalcentrum maak-ten de meeste gasten van hun opsluitingen in andere instellingen gebruik om een dokter te raadplegen. 11 personen gaven hun gezondheidstoestand op als voor-naamste reden van hun thuisloosheid.

Inkomen

Voor 18 gasten waren er *geldproblemen* bij hun opname. Wanneer we het voorko-men van inkomstentekorten nagaan in de voorafgaande periodes dan blijkt dit zich nog in 89 % van de gevallen te hebben voorgedaan. 42 % ging dan aankloppen bij het O.C.M.W., 4 spraken vrienden aan en 1 ging naar een leningkantoor. De *redenen* voor dit inkomenstekort was werkloosheid (11), drankmisbruik (5) en 12 om diverse redenen. Gezien het voorkomen van financiële moeilijkheden stelden we de vraag of men op de hoogte was van de wet op het *bestaansminimum*. Hier bleek dat 57 % er nooit had van gehoord, 39.2 % kende ze wel zonder er gebruik te hebben van gemaakt of leefden ervan omdat het centrum dit voor hen in orde had gebracht. Uit een vergelijking tussen het actuele inkomen en geschatte noodza-kelijke inkomen om zich buiten het centrum te kunnen vestigen, bleek dat voor 25 % de discrepantie tussen beide meer dan 8000 fr bedroeg.

Thuislozen komen uit gezinnen die gemiddeld genomen *groot* zijn nl. 5 kinderen, er waren ook drie enige kinderen in onze onderzoeksgroep. Hoger werd reeds gewezen op het hoge aantal plaatsingen in jeugdtehuizen (12), slechts 7 verlaten het gezin van oorsprong ter gelegenheid van een huwelijk, 4 bij de indiensttreding in leger of zeevaart, 1 bij opsluiting in de gevangenis en 3 bij hun opname in de thuislozen-zorg. 10 evalueerden hun gezin van oorsprong negatief, hier werd verwezen naar dronkenschap, zelfmoord, echtscheiding en conflicten tussen de ouders. In de houding, de opvoeding en de discipline die door betrokkenen werd beschreven, viel het gebrek aan overeenstemming op, de onevenwichtigheid en het verschil tussen de houding van vader en moeder tegenover de kinderen.

19 hebben *geen* *kontakt* meer met het gezin van oorsprong en voor 4 was de laatste ontmoeting meer dan 3 jaar geleden, de 5 overigen hadden de laatste 14 maanden nog kontakt gehad. Wanneer we vroegen naar het laatste kontakt met één van de broers of zusters, dan bleken slechts 7 de laatste zes maanden één van hun broers te hebben ontmoet en 4 een zuster. 60% heeft geen omgang met vrienden en slechts 4 zeggen nog regelmatig één vriend te ontmoeten.

Van de 10 ondervraagden die *ooit* *gehuwd* zijn bleek voor 3 onder hen het huwelijk max. 3 jaar te hebben geduurd, voor 5 tussen 6 en 9 jaar en voor 1 22 jaar. In zeven gevallen ging de huwelijkspartner weg, in twee gevallen ging de man zelf weg en 1 overlijden werd gemeld. Het beperkte relationele netwerk dat onze groep kenmerkt sluit aan bij hun wensen. 11 leefden geïsoleerd en wensten dit ook zo te houden, 16 drukten de wens uit nog relaties aan te gaan: voor 10 onder hen was dit een goede vriend om mee te praten terwijl zes wensten nog een relatie met een vrouw aan te gaan.

Alcoholgebruik

Het alcoholisme speelt in het thuisloos worden een belangrijke rol. Wanneer we deze stelling uit de literatuur nagingen dan bleek dat 82% ooit periodes van drankmisbruik doorgemaakt had, de duurtijden en beginleeftijd blijkt uit bijgaande tabel.

Duur		Beginleeftijd	
3 weken	1	10-15	2
1-2 jaar	3	15-20	7
3-4 jaar	4	20-25	4
5-6 jaar	3	25-30	4
7-8 jaar	3	30-35	2
9-10 jaar	1	35-40	2
+ 20	3	+ 40	1
onbekend	10	onbekend	6
	28		28

Hier zien we dat 75% periodes van drankmisbruik doormaakten die langer dan twee jaar duurden. Voor een aanzienlijk deel onder hen begint het drankmisbruik op *jonge leeftijd*: ttz. beneden de 20 jaar.

Wanneer we de situaties bekijken waarin zich het eerste drankmisbruik voordoet, dan merken we dat dit samenhangt met: verlating van de echtgenote (6), vrijetijdsgebruik of de arbeidsplaats (9), zenuwen en pijn (2), overlijden van referentiepersoon (4). Voor de subjectieve waardering van het drinken haalt men aan dat men: zijn miserie wil vergeten (4), problemen die op onopgelost blijven (6), op zoek naar gezelligheid (4), verveling (4), depressie en substitutie voor drugs elk (1). Dat dit probleem in een ernstige graad voorkomt blijkt ook uit de aard van de voorzieningen waarop men beroep deed. Zo gaf dit misbruik aanleiding tot 3 hospitalisaties, 4 implantaties en 2 namen hiervoor medicamenten terwijl 8 ooit deel uitmaakten van een Anonieme Alcoholistengroep.

De 'incubatieperiode' van het thuisloos worden en het optreden van de hulpverlening

Om de incubatieperiode af te lijnen berekenden we duurtijd tussen het eerste probleem dat zich voordeed en de eerste opname in de thuislozenzorg. De kortste duurtijd was minder dan 1 jaar en de langste 28 jaar. Wanneer we de aard van het eerste probleem bekijken dan stellen we differentiële duurtijden vast alvorens men in de thuislozenzorg belandt. Voor 10 personen was het eerste probleem een plaatsing uit het oorsprongsgezin en deze wordt gemiddeld na 12 jaar door een opname gevolgd. Juridische moeilijkheden na 11 jaar, een breuk in het eigen gezin na 7.2 jaar, drankmisbruik (4) na zeven jaar. Overlijden van vader en/of moeder (4) na 2 jaar en hartinfarct (1) in de loop van hetzelfde jaar.

Daar thuisloosheid slechts zelden onmiddellijk volgt op een probleemsituatie maar eerder een langere tijd nadien voorkomt, kunnen we ons de vraag stellen welke de rol is van de bestaande voorzieningen uit de hulpverlening. Allereerst blijkt dat men zich, voor vragen om hulp, in belangrijke mate tot personen wendt (N = 39) die behoren tot familie, dokters, juridische sfeer (elk 20%), vrienden (15%), pastoor en maatschappelijk werker (10%) en burgemeester (2%). In de hulpverlening door instellingen neemt het O.C.M.W. de belangrijkste plaats in (28%), de anonieme alcoholisten (16%), de medische en juridische sfeer (elk 12%), mutualiteiten en infocentra (elk 10%), syndicaten (7%). De overige instellingen zoals centra voor geesteshygiëne, consultatiebureaus en centra voor gezinshulp treden nauwelijks op.

Analyse van loopbanen: typologie

Wanneer we alle voorgaande factoren in beschouwing nemen laat dit ons toe volgende hypothetische typologie op te bouwen.

TYPE 1 – Loopbanen die laattijdig aanvangen (N 10).

– Zonder eigen gezin. Het betreft een groep oudere gasten die thuis inwoonden, er vertoonden zich geen moeilijkheden en de arbeidsloopbaan was zeer regelmatig. Wanneer vader en/of moeder overlijdt verdwijnt hun milieu en doen er zich op zeer korte tijd talloze problemen voor: drank, werkverlies en financiële problemen. Een korte tijd later belanden ze in de onthaalzorg. Juridische moeilijkheden, zwerfpatronen en somatische problemen zijn doorgaans afwezig.

– Met eigen gezin. Voor deze groep is het gezin van afkomst intact, ze huwen en hun arbeidsloopbaan vertoont een stabiel beeld. De teloorgang van het huwelijk

leidt tot juridische moeilijkheden en drankmisbruik en ze belanden in de zorg na korte of langere tijd.

TYPE 2 – Loopbanen waarin juridische moeilijkheden een rol spelen (2).

– De gezinsachtergrond vertoont hier geen opvallende problemen. Drankmisbruik komt voor maar het is een delict dat aanleiding geeft tot opsluiting. De familiebanden zijn inmiddels teloorgegaan zodat bij de invrijheidstelling men over geen opvangsmogelijkheden meer beschikt, waardoor een opname in de thuislozenzorg plaats heeft.

TYPE 3 – Loopbanen van jongeren (10)

– Voor deze groep is het gezin van oorsprong niet intact. Bij velen komt reeds op jeugdige leeftijd een plaatsing voor. Bij het verlaten van de instelling doen er zich moeilijkheden voor tijdens de inschakeling in de samenleving. Opsluitingen in strafinrichtingen en drankmisbruik leiden ertoe dat ze in de onthaalzorg belanden.

TYPE 4 – Loopbanen die gekenmerkt worden door een dominant probleem. (6)

– Hiertoe behoren al diegenen die op één punt vergelijkbaar zijn nl. dat hun thuisloosheid samenhangt met één dominant probleem. In onze groep kwamen volgende types voor: drie waren verslaafd aan drank of drugs, één was pedofiel, en twee slaagden er niet in zich zelfstandig te handhaven. De aard en de omvang van dit probleem was zodanig dat een blijvende integratie telkens weer verstoord werd en uiteindelijk leidde tot een opname in de thuislozenzorg.

Samenvatting en besluit

Onze studie richtte zich op de groep opgenomen thuislozen. Wanneer we in onze eerste benadering van de totaalgroep tot een zekere homogeniteit konden besluiten op basis van identificatiegegevens en verblijfsgegevens dan bleek dit homogeen karakter onderscheiden subgroepen te bevatten die op belangrijke punten van elkaar afweken. De groep thuislozen blijkt te bestaan uit andere categoriale groepen die op een gegeven ogenblik en onder invloed van talloze factoren in de residentiële zorg belanden.

Thuisloosheid blijkt niet plots op te treden. Er gaat een proces aan vooraf dat lang of kort kan duren en dat als kenmerk heeft dat men, gemeten op verschillende domeinen, progressief een minder gunstige plaats gaat innemen, terwijl er zich gradueel meer problemen voordoen. De opnamesituatie kan dan ook als een cumulatieve noodsituatie worden beschouwd. Een verder doorgevoerde analyse op acht domeinen toont aan dat thuislozen hoge concentraties van ongunstige factoren cumuleren. Wanneer we rekening houden met de duurtijd van het thuisloos worden en het cruciale probleem uit de loopbaan lichten, dan laat dit ons toe vier hypothetische types uit te tekenen.

Deze vaststellingen leiden ons naar enkele besluiten. We zijn geneigd aan thuisloosheid *geen eigen aard toe te kennen*, behoudens de residentiële nood waarin ze zich op een bepaald ogenblik bevinden. Dit residentieverlies komt ons voor als een secundaire ontwikkeling naast een dominant probleem. Het is dit laatste dat verwijst naar andere bestaande categoriale groepen. Waaruit nu juist de selectie be-

staat die ertoe leidt dat een fractie van deze groepen in de thuislozenzorg belandt, blijft een open vraag. We stellen relatieafbraak vast en kumulatie van problemen totdat het eindpunt een geïsoleerd bestaan wordt bereikt.

Dat deze acute en complexe noodsituatie waarmee de gast zich in de onthaalzorg meldt, hoge kwalitatieve en kwantitatieve eisen stelt aan deze sektor in de hulpverlening is een feit.

De intensiteit van problemen waarin de meeste van de gasten doorheen de tijd zijn geëvolueerd is enerzijds indrukwekkend, anderzijds roept deze toestand van onwelzijn de vraag op naar het functioneren en/of het bestaan van voorzieningen in onze samenleving. Een belangrijk deel onder de opgenomen thuislozen heeft meermaals in andere types van instellingen verbleven zodat men de vraag niet kan ontlopen hoe en op welke wijze daar op deze groeiende problemen al of niet werd ingespeeld. Deze retrospectieve vraag lijkt ons cruciaal.

Bibliografie

- Vexliard, A. (1956) *Introduction à la sociologie du vagabondage*. Paris, Rivière et Co.
- Rothman, D. (1971) *The discovery of the asylum*. Little Brown & Cie.
- Burie (1972) *Wonen en woongedrag*. Meppel, Boom.
- Packard, V. (1962) *The status seekers*. Penguin Books.
- Weijel, J. (1972) *De mensen hebben geen leven*. Haarlem, De Erven - Bohn.
- Landelijke stichting voor thuislozenzorg. Jaarverslagen.
- Anderson, N. (1923) *The hobo*. Midway Reprint, The University of Chicago Press.
- Peters, I. Verrijdt, J. Depreeuw, W. (1975) Wat is thuisloosheid? Wie zijn thuislozen. Tijdschrift voor sociaal welzijn en maatschappelijk werk, maart-april, n° 2.
- Coser, L. (1969) *Life Cycle and Achievement in America*. New York, Haper & Row.
- Bouman, P. (1968) *Fundamentele sociologie*. Antwerpen, Standaard.
- De Waele & Van Keerbergen (sd.) *Les vagabonds*. Rapport provisoire adressé à Monsieur le Ministre de la Justice.
- Becker, H. (1963) *Outsiders*. Toronto, Free Press.
- Depreeuw, W. (1978) *Sociologische analyse van een populatie thuislozen*. Nationaal fonds voor wetenschappelijk onderzoek. Onderzoeksrapport.
- Depreeuw, W. (1978) *Wat is dat toch met die thuislozen?* In: Strafrechtsbedeling in close-up, Leuven, Acco.